

Na nodra dau qelenivata na ika ni cakau me ra vakasucu

E sa mai yali yani e 15 na pasede...
E sa mai lutosobu yani e 60 na pasede...

© Rachel T. Graham

SCRFA
SOCIETY FOR THE CONSERVATION
OF REEF FISH AGGREGATIONS

E na vei taro tale eso, sa kerei me vakasalataka na www.SCRFA.org
E tabaki nai tukutuku oqo ena pepa e sa vakayagataki oti

Na nodra dau qelenivata na ika me ra vakasucu: Na cava oqo?

E yaga Vakalevu vei ira na ika me ra qelenivata ni na vakarau vakaluvea, ia sa yaga tale ga vei ira na dauqoli

© Rachel T. Graham

Na nodra qelenivata tiko e dua na mataqali kake (taba toka talega ena waqa ni vola oqo) ena taudaku kei Belisa mai Yatu Mereke-e toma. E laurai sara ni ra kaburaka tiko na nodra yaloka (via roka vulavula tiko ena i taba) ena loma ni wai. E vakabauti ni oqo ga na gaunisala duadua era na rawa ni vakatubu kawa kina, e so na ika ni cakau.

Na nodra dau mai vakaluvani se ra mai vakasucu na ika e vakaraitaka tiko ni oqo e dua na tiki ni gauna e yaga ka bibi sara vei ira. E sivia e 110 na veimataqali ika ni cakau, ena loma ni 20 na kawa duidui ka, vakayadua e rawa ni vakasucuma tiko e drau se udolu na ika lalai ena gauna e ra dau mai qelenivata kina. Nai vakarau oqo, ena rawa ni vakavuna me vakalevutaki tale mai kina na wiliwili ni ika me vukeya na kena vakavutuniyau taki e dua na i qoliqoli.

E duidui sara vakalevu na vula ni nodra dau vakasucu na veimataqali ika, na vanua e ra dau goleva me ra lai kaburaka kina na nodra yaloka se me ra lai vakasucu kina, kei na veitarataravi ni nodra dau vakasucu ena loma ni dua na yabaki. Oqo e vaka vakatalega kina na balavu ni vanua era dau goleva sara me ra laki vaqeleni kina ka waraka na gauna ni nodra vakasucu.

E rua tiko na nodra mataqali vakarau ni dau vaqelenivata na ika me ra vakasucu, ka sai koya oqo:

- *Resident* 'tu-voleka' oqo era wili tiko kina na mataqali ika era dau qeleni toka volekata ga na nodra vanua ni gagade me ra vakasucu kina. Na nodra dau qeleqeleni vakaoqo e dau yaco sara vakawasoma ena loma ni dua na yabaki.
- *Transient* 'tu-yawa' oqo era wili tiko kina na mataqali ika era dau goleva sara vakayawa na vanua (10-100 na kilomita) e ra dau lai qeleni kina me ra vakasucu. Na nodra dau qeleni vakaoqo e dau yaco ena gauna lekeleka walega ena loma ni vei yabaki, io ka sega sara ni dau yaco vakawasoma.

Kevaka e 'resident' se 'transient', na nodra dau mai qelenivata e vagauna ka e dau yaco walega e na kena vula, kilai kina me ra vakasucu kina. Oqo na gaunisala era rawa ni vakasucu kina se kaburaki yaloka ka yaco me ra buroro na luveni ika lalai.

Na cava na vuna e dodonu me da leqa taka kina na nodra dau vaqelenivata na ika me ra vakasucu?

Oqo e dua na gauna e sa dau vakatakilai tu e liu ka dau vakavuna me rawarawa na kena dau qolivi vakasivia na ika

© Shutterstock.com

E levu na ika e sa dau kilai rawarawa na nodra vanua ni vakasucu me vaka mai na Yatu-i-Ra ni Pacifika. Oqo me vaka na loma ni daveta ka sa vakilai me ra dau lai vakasucu kina vakalevu na ika ena gauna lekaleka ena loma ni dua na yabaki. Na vakayagataki ni mape se yaloyalo e tauri ena maliwa lala e sa dau vukeya sara vakalevu na kena kune rawarawa e so na vanua vakaoqo.

Vei ira na vei mataqali ika yadua, na vula kei na vanua ni nodra dau vakasucu ena vei yabaki taucoko e sa dau vakatakilai tu e liu vei ira na dau qoli. Na kena sa mai kilai vakaoqo, e sa dau vakavuna sara me dau qolivi vakasivia kina.

Na vanua e ra dau vaqelenivata kina eso na veimataqali ika, e sa dau mai kilai sara vakalevu. E na so na vanua e na Pacifika, na kawakawa e sa laurai ni ra dau vei qeleni sara vakalevu ena loma ni vei daveta ena kena vula. E sa laurai talega mai na Caribbean ni dua na vanua taleitaki talega vakalevu sai koya na yasa ni cakau e laki dudu toka yani ki tubu (ka vakatokari tu me 'promontory'). Me baleta ga ni sega ni kila kece tiko na vanua era dau qeleni kina na vei ika yadua, e sa ka bibi ena gauna oqo me da taqomaka na vei vanua e sa bau kilai toka.

Nai tukutuku lekaleka ka matata me vakamacalataki taumada

Na dau qolivi sivia ni ika ena loma ni nodra vula ni dau vaqeleni vata me ra vakasucu e na rawa ni vakalutuka na kedra i wiliwili ka na rawa sara kina ni vakavuna me ra na vakawabokotaki e na dua na gauna mai muri.

Na lailai ni i wiliwili na ika e sa vakilai tiko ena veiyasai vuravura taucoko

Ka sa levu sara na kena i vakatakilakila se kena i vakaraitaki

© Scapies.com

Oqo e dua na mataqali kawakawa ka ra dau qeleni sara vakalevu (transient) ena loma ni dua na vula ena dua ga na gauna ena veiyabaki taucoko. Na vanua kei na vula era dau vaqeleni kina esa dau kilai tu vei ira na dau qoli. Oqo e sa vakavuna me ra dau qolivi sara vakasivia ka sa yaco me lutusobu kina vakaca na kedra i wiliwili.

E dua na vakatakilakila kilai levu ka sa vakaraitaka tiko na leqa e sa tara tiko na nodra dau qolivi na ika ena vula ni nodra dau vaqelenivata sai koya na kawakawa (Nassau grouper) ni Caribbean kei na Atlantic mai na yasa i-ra. Oqo e dua na kawakawa e dau vaqelenivata sara me vaka na 'transient' ka na rawa ni lewena tiko e udolu vakacaca na wiliwili ni ika. E levu vei ira na ika era dau vaqelenivata vakaoco e sa mai vakilai tu ni ra sa mai yali yani vakadua. E na gauna oqo, na Nassau grouper sa vakaraitaki ni sa volai tiko ena i Vola Damudamu (vakatakilakila ni sa leqataki tiko vakalevu) ka sa gadrevi sara vakabibi me sagai na kena taqomaki matau, me rawa ni kua ni yali yani.

Ena wasawasa Pacifica tale eso, e laurai ni ra sa dau qolivi sara vakalevu na vei ika tale eso ena vula ni nodra dau vaqelenivata me ra vakasucu. Na lutusobu ni kena i wiliwili kei na kena sa mai yali yani e sa vakilai tiko vakalevu vei ira na mataqali ika me vaka na kawakawa, donu, kawago, sabutu, kanace kei na nuqa. Oqo e sa yaco tiko e na so na yanuyanu me vaka na Yatu Filipino, Idonisia, Viti kei na Yatu Solomone. E na kena dau gadrevi sara vakalevu na mataqali ika oqo ena makete ni volivolitaki, ena rawa ni vakavuna me na qolivi vakasivia.

Taba i matau: E dua na dau qoli e tunaka tiko e dua na kanace e a qolivi ena vula e ra qelenivata kina me ra vakasucu.

© Scapies.com

Na sala cava e ra na taqomaki vinaka kina na nodra i dau qelenivata naika ni cakau me ra vakarau vakasucu?

Na usutu ni nodra na taqomaki

© Seapics.com

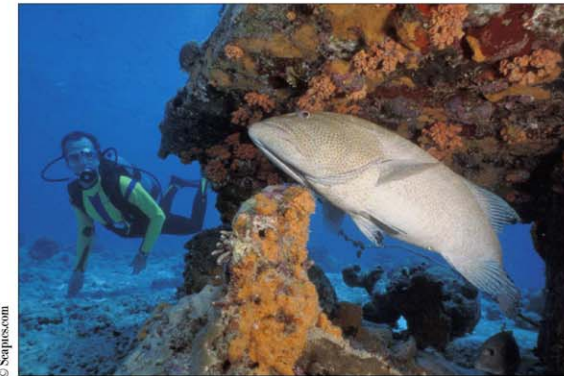
Oqo e dua nai vakatakilakila ni nodra taqomaki na 'dog snapper' ena na cakau ni Belise mai na waitui ni Carribean. Oqo e dua na i bole ena rawa ni vukei keda me da taqomaki ira kina na ika ena vula ni nodra dau vaqelenivata me ra vakasucu.

E tiko e so na sala e na rawa ni taqomaki ka maroroi kina na ika ena gauna bibi ni nodra dau vakasucu. Ia, oqo e na vakatau tiko ena i tutu ni noda i vakarau ni bula, na kena sagai me vakadavori e dua na i tuvatuva ni tataqomaki, kei na nodra bula veimaliwai na veika bula. E so tale na sala e rawa ni vakatakilakilatataki kina na nodra taqomaki na ika, oya:

- na kena vakatatabutaki na vanua e ra dau vaqelenivata kina me ra vakasucu
- na kena vakalawa taki na vanua vakaoqo
- na kena vakataburi na volivolitaki ni ika oqo ena vula ni nodra dau vakasucu. Oqo ena rawa talega ni taqomaki na nodra veitosoyaki na ika ki na nodra vanua ni vakasucu.

E sega ni wali ni leqa duadua ga na nodra taqomaki na qeleni ika oqo

E gadrevi me vakadewataki na i tukutuku me baleta na nodra qeleni na ika ma ra vakasucu

© Seapics.com

Na nodra dau vakadikevi na ika (ena gauna ni nodra dau vaqelenivata) ena loma ni wai ena rawa ni vakarautaka nai tukutuku yaga me baleta na kedra i tuvaki. Oqo ena yaga sara vakalevu, io e gadrevi me ra dau vakadikevi taumada vakavinaka.

Yvonne Saibuy

Na vakatataro i Viti: Na nodra kila ka vakagonedau ko ira na noda, e i vurevure taudua ni kena kilai rawa na levu ni ika e dau rawati ena veitabagauna sa oti ka vakakina na gauna oqo. Oqo e na rawa ni vukea vakalevu na kena sagai me vakadavori e dua na i tuvatuva me vakacokotaki kina na kena taqomaki na ika ena nodra vula ni vakasucu.

Kevaka me moucokona na nodra taqomaki na ika ena noda wasawasa, e sa dodonu meda kila e vica na ka lelevu:

- na gauna kei na vanua era dau qeleni vata kina na ika eda via dikeva,
- na balavu ni vanua kei na gaunisala era dau muria na ika me ra lai vaqeleni kina kei na nodra veitosoyaki,
- nai tukutuku vakarautaki me baleta na kedra i wiliwili kei na lelevu ni ika, ka na rawa ni vukea na kena vakadikevi na leqa e sa veitarai tu ena nodra dau qolivi sivia na ika ena kena vula. Oqo ena rawa ni vakarautaka talega e dua na i tuvatuva e vei ganiti.

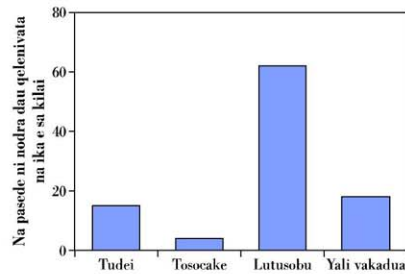
Na kila ka me baleta na kena maroroi na veika bula e loma ni veicakau kei na kedra vakayagataki ena na yaga sara vakalevu vei ira na Tabana ni Qoliloqi, vei ira na dau qoli, o ira na taukei ni qoliloqi, ka vakatalega kina vei ira tale na lewe ni soqosoqo tale eso.

E rawa li me taqomaki na nodra dau qeleggeleni vata na ika ni cakau e na gauna ni nodra vakasucu?

Sa yaco liko e na so na vanua, ia e se lailai wale

E sa dau qolivi sara vakalevu na ika ena nodra gauna ni vakasucu me vaka na kawakawa ka vakaraitaki tiko oqo. Na varagi ni qoli e dau vakayataki sara vakalevu me ra dau qolivi kina na ika oqo sai koya na dakai ni numu kei na veimataqli siwa tale eso.

Mai na 140 na vanua e sa kilai, e sa laurai ni sa lutusobu vakaca na i wiliwili ni ika. Na kena vinakati me vakatuburi na i wiliwili oqo ena vakatau tiko ena kena sagai me ra taqomaki ena vula ni nodra dau vaqelenivata me ra vakasucu.

Na i tuvaki ni nodra qeleggeleni na ika ena gauna oqo

E dua nai tukutuku marautaki ena gauna oqo, sai koya na kena sa tekivu me kauwaitaki na nodra dau taqomaki na ika ena vula ni nodra vakasucu. E so nai vakavakarau ni tataqomaki e sa mai vakaveikilaitaki tiko ena so na vanua mai Belize, Kamenii, Oseterelia, Palau kei Merike. Ia, e kani rarawa sara ni vuqa na gauna era sega kece sara ni dau taqomaki vakavinaka. Oqo e baleta beka ni dau sega ni veiganiti ka veirauti na lawa e dau vakaturi me baleta na kena taqomaki na nodra dau vakasucu na ika. E so tale na leqa e gadrevi me tukuni yani sai koya:

- na kena sega ni veirauti nai tukutuku vakarautaki ni kena maroroi na ika ka na vakavuna na nodra sega ni taqomaki vakavinaka ena kena vula dodonu,
- na vanua era vaqelenivata kina na ika e sega so sara ni vakalawataki me vanua talega ni vakatatabu,
- e ra dau qolivi sara vakalevu na ika ena gauna e ra dau goleva tiko kina na nodra vanua ni vakasucu

Na cava na SCRFA?

Na veivuke cava e rawa ni solia?

© Scripps.com

Na SCRFA, e dua na i soqosoqo ka a tauyavutaki ena yabaki 2000. Na takete ni soqosoqo oqo, sai koya na kena sagai me ra vakarawarawataki na kena taqomaki na nodra vula ni vakasucu na ika ni cakau. Na lewe ni soqosoqo oqo era wili tiko kina e levu na kena dau mai na veivanua tani.

E sasaga ni SCRFA me vukea na kena vei vakilaitaki:

- ni ra dau valeqai vakarawara na ika ena vula ni nodra dau vaqelenivata me ra vakasucu
- ni gadrevi sara vakatotolo me vakaturi e dua na lawa me baleta na kena tataqomaki na ika ni veivula
- me vakadavori e so na gaunisala ni vakadidike me rawa ni qaravi kina na kena taqomaki na ika ena nodra vula ni dau vakasucu

Na SCRFA e tokona na kena vakanananutaki na veilawa eso me ra taqomaki kina na noda i qoligoli. E ra dau vakarautaka talega na veika ni vuli me vukea na kena sasagataki vakailavo kei na kena vakamareqeti talega na nodra gauna ni vakasucu na ika ka wili tiko kina na soli ni vakasala.